

■ ■ ■ על מדוכת הלשון ■ ■ ■

ביום ל' בסיוון התשנ"ב (1 ביולי 1992) קיימה האקדמיה ללשון העברית ישיבה מיוחדת של המליאה כדי לדון בלעז שבלשון העברית. בדיון נשמעו דעות רבות (ואף מנוגדות זו לזו) על מוקדי הבעיה ועל הדרכים לפתרונה. מר ארי אבנר שלח לנו את הדברים שלהלן, בעקבות דבריו במליאה.

ארי אבנר

הָלְעוּזוֹת הַחֲדָשִׁים

מגפת שמות לועזיים למוצרים ולבתי עסק, תיבול העברית בלעזים (בעיקר באנגלית) בלי שום צורך ועוד תופעות ממין זה גורמות פעם אחר פעם להזדעקות ולהצעות מהצעות שנות, למן חיזוק מעמדה של העברית באמצעות חקיקה ועד לרעיונות של חידוש "גדוד מגיני השפה". הצד השווה שברעיונות אלה: ההנחה שבעיית הלעז דומה לבעיה שהעסיקה את הציבור לפני עשרות שנים.

ולא היא: לא די שנשתנו תנאי היסוד המדיניים-החברתיים שקובעים את מעמדה של הלשון, ושוב אין עליו עוררים; אף טיב היחס שבין דובר העברית ללשונו נשתנה. שוב אין ההלעזה מה שהייתה.

בצורתה ה"קלסית" היו לה שני מקורות: מצד אחד - קוצר ידה של העברית המודרנית להשיב על השאלה "איך אומרים זאת בעברית?"; מן הצד האחר - עגינתם העמוקה של דוברי העברית, רובם ככולם, בלשון אחרת, בתרבות אחרת. ושני הדברים השלימו זה את זה: דווקא מתוך עגינתם העמוקה של דוברי העברית בלשון אחרת הם נדרשו לעולם מושגים רחב, שלא היה לפי כוחה של הלשון העברית - לשון שהתנערה מהיקף שימושים מצומצם, בעיקר בכתב, וקיבלה עליה, מכוחו של דגל לאומי שהניף אליעזר בן-יהודה, את כל הנובע ממחויבותה של לשון לאומית, לשון לכל עת ולכל צורך.

באותם הימים נחלצו בלשנים ויודעי לשון, חברי ועד הלשון - ובן-יהודה בראשם ודוד ילין בראשי המדברים - להצלת העברית מיד הלעז. נפתח

בית חרושת למלים ולמונחים בעברית. לא היה לך אלא לשאול "איך אומרים זאת בעברית?" ומיד הייתה להם תשובה. מקצת תשובותיהם עמנו עד היום; מקצתן נשכחו והן שוכבות למעצבה בכמה מילונים; וקצתן היו לבדיחות. במידה לא קטנה עדיין האקדמיה על זרעותיה ממשיכה במפעלם עד היום הזה, והתוצאות – על שלושת סוגיהן – כשהיו.

כיום שוב אין התשובה שאנו נותנים ממין הבעיה. חל בה שינוי כפול: מצד אחד שוב אין בעיית הלעז ה"קלסית" שלנו קיימת משתי הבחינות שהזכרתי. ולעומת זאת קפץ עלינו רוגזה של בעיה אחרת לגמרי, בעיה שדבר אין לה ולמצבה של הלשון העברית, ולפיכך יש כיוצא בה אף במקומות אחרים. אף אין לה שום שייכות ללשון התשתית או לתרבות התשתית של דובריה. אין היא בעיית לשון, אלא עניין של **תרבות**.

שני יסודותיה של בעיית הלעז ה"קלסית" התפוגגו לעינינו: עתה שוב אין זכר לקוצר היד שהיה נחלתה של העברית המודרנית בחיתוליה, ועל פי רוב שוב אין זכר אף לעגינתם העמוקה של דוברי עברית בלשון אחרת ובתרבות אחרת. דוברי עברית שזו שפתם הראשונה או היחידה, או לכל הפחות הלשון היחידה שהם רהוטים בה, שוב אינם מהרהרים בינם לבין עצמם בלשון זרה ואינם מחפשים תרגום להגיגה. אף אין להם כלי "הגיגים" שמחוץ ללשון העברית. וכשהם צריכים לבטא מה שלבם הוגה – הם מבטאים זאת בעברית. ואם מלה חסרה להם – הם ממציאים אותה, אף אם החידושים לובשים לא אחת צורה שאין דעת מדקדקים נוחה הימנה (כגון גבוי, מסוי, ממשק, תונָּנה וכדומה), ולפעמים המדקדקים עונים אמן בעל כורחם (כגון תִּסְפּוּל). השאלה "איך אומרים זאת בעברית?" עדיין היא נחלת המומחים בלשון, אבל שוב אינה נחלת דובריה הטבעיים בזמן הזה.

וראיה לשינוי שחל בבעיית הלעז – במה שאירע בשנים האחרונות בעלייה הגדולה מארץ בעלת תרבות דומיננטית מאוד לבעליה. העולים האלו לא החזירו לנו את ימי ה"איך אומרים זאת בעברית?". לא מיעוט ידיעותיהם הוא הקובע בעניין זה, אלא מצב השליטה בלשון **בחברה הקולטת**. יש ממי ללמוד, יש מי ששיב על שאלה. ולא דווקא מפי שבעה משיבי טעם של האקדמיה הם מחויבים לחיות.

הלְעוֹזוֹת שבזמן הזה – לא לאונסם הם פונים ללשון אחרת, לשון שהם מיטיבים לדעת מן הלשון העברית. לא קוצר לשונם העברית הוא שגרם, אלא הרצון להתהדר באוצרות העולם הגדול שבפיהם, סימן היכר מובהק

של קרתנים. המשפטנים שבסטירה של אהר'לה בכר ז"ל - לא המלה העברית **בתנאי** חסרה להם, ואין הם אומרים *provided*, אלא להשמיענו ששפת קריאתם והגותם מן "העולם הגדול" היא. למרבה הנלעג, מי שיודע באמת את הלשון שהם מצטטים מתוכה - לא אחת תצילנה שתי אוזניו, אם מחמת מה שהם מעוללים לפונטיקה של הלשון הזרה, אם מחמת שהם משתמשים בה שימוש נבער, בהבנה לקויה של פירוש המלות.

ואף אין הדבר מסתיים בגנדור קרתני של מלים וביטויים. השם הזר, ואפילו הוא "עם-הארצי" מכל בחינה שהיא, נחשב לסגולה למכירות. שמה של חנות (סליחה: בוטיק), שמה של מסעדה, תג כינוי של מוצר - הכול משתעבד לצורך להציג את הדבר כאילו "טעם העולם הגדול" עולה ממנו. יצרן אחד סיגל למקצת מוצריו את תג-השם "גאטקעס line". הבו גודל ליופי, לעידון הטעם הטוב, לתחושה הדקה מן הדקה שבצירוף הזה, הן לגבי עברית, הן לגבי אנגלית והן לגבי יידיש! להעליב שלוש שפות במשפט אחד - לזה באמת דרוש כישרון לא-מבוטל.

יש חשש נורא ש**מא באמת** הצדק עם בעלי ההמצאות האלו. שמא שם לועזי, ואפילו נלעג, **באמת** הוא סגולה למכירת המוצר. ואם כן, הרי הדבר חמור הרבה יותר: לא בכמה קרתנים מדובר, אלא ברובו של הציבור. יש כאן חולי בסיסי של החברה שלנו, שהשם הזר מושך יותר. אם יש מברשת שיניים ושמה **רחל**, היא אינה נמכרת; קראו למברשת שם אחר, **טימבוקטו**, ומיד תימכר. אני מאמין גדול בחושיהם של הפרסומאים בעניין הזה: אולי אינם בני בית בתרבות העברית, ואולי הם מזלזלים בה - אבל את מלאכתם, מלאכת המכירה, הם יודעים, שאם לא כן לא היו מחזיקים מעמד.

ולטעמי אף יש חמור מזה: הלעז במלים עבריות. טקסט שנראה עברי לכל דבר, **ואינו כן**. למשל, ב"עברית" מן הסוג הזה ייאמר בסוף המשפט האחרון שכתבתי במקום "ואינו כן" - "אבל הוא לא". זה כמובן תרגום ניב אנגלי כצורתו ולא כמשמעו. רבים מאתנו זוכרים את המשפט של כמה אשלי רברבי מעולם הפשע שלנו, שדיברו על כוונתם "לבזבז" (כלומר: להרוג) מישהו. יש שם מי שקרא כנראה סיפורי גנגסטרים מאמריקה ונתקל בפועל *to waste* במשמעו זה. לפועל אנגלי זה יש היקף סמנטי אחר לגמרי משיש למקבילו המדומה בעברית. "תרגומים" ממין זה אפשר למצוא אף בכתיבה

עברית מלכתחילה (קשה לכנותה "כתיבה מקורית"). ומשם שוב אין הדרך ארוכה ללשון היום-יום שלנו.

ומכיוון שהבעיה אינה בעיית לשון אלא עניין של תרבות, אין לה פתרון בתחום הלשון, ואף לא בתחום החוק. במחוז קֶכֶק שבקאנאדה נתחייבו הכול בשילוט בצרפתית, וחופץ ממבוכה שנבוכו הבאים ממחוזות אחרים לא הועילו כלום. ואיזה חוק יוכל להתגבר על תקלות התחביר המלוועז, על תרגומי ניבים כצורתם, על מתבלי דיבוריהם בלעזים שאינם ממין העניין ולכל הפחות אינם מוסיפים דבר?

אין דרך קצרה. אין כיבוד מורשת תרבות בלא ידיעתה. ולא על ידי קיצוץ שעות הוראה ושחיקת שכר המורים ייעשה הדבר. אמצעים חיצוניים, אמצעים שלכאורה, מהטפות מוסר וקינות מקוננים ועד לחקיקה, אין בהם ממש.

האקדמיה ללשון העברית יכולה לעזור, לסייע למי שמבקש סיוע, ליתן בידי המורים כלים ללמד את מורשת תרבות הלשון – והתחביר חשוב כאן יותר מאוצר המלים – ליתן ללשון את מעט הקביעות שממעטת בלבול (בעיקר בכתיב בניקוד ובלעדיו) וכדומה. העיסוק המופלג בייצור מלים אנכרוניסטי במידה רבה, ואין שום טעם לרדוף "עד קצווי העברית" – כביטוי של אלתרמן – בחיפוש אחר נרדפים ממקור עברי למלים בין-לאומיות שאינן זקוקות לתרגום כלל. זה חיפוש אחרי המטבע האבוד לא במקום שאבד, אלא במקום המואר.

את מאמרו הידוע סיים אחד-העם במשפט: "סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון". על דרך זה אפשר לומר: "סלסלו את התרבות והיא תרומם את הלשון".